

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**О. Б. Березовська-Чміль**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: lenkab@ukr.net*

У статті зазначено, що в країні відбуваються значні трансформаційні процеси, які впливають на стан національної безпеки і можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності. Проаналізовано сучасні трактування поняття «національна безпека», її основні складові. Здійснено емпіричні дослідження на основі аналізу нагальних соціальних проблем, що потребують розв'язання. Встановлено, що в Україні останнім часом значно зросла соціальна напруга та невдоволеність населення рівнем добробуту і економічною нестабільністю. Виокремлено низку соціальних чинників, які є потенційною загрозою національній безпеці. Охарактеризовано суть поняття «соціальна безпека». Обґрунтовано висновки про те, що формування ефективних соціальних безпекових механізмів потребує розробки та вдосконалення концептуальних і правових основ, врегулювання законодавчої бази, прийняття Соціального кодексу, чіткого розподілу владних повноважень в соціальній сфері, врегулювання системи соціального захисту та державного регулювання економічних процесів.

Ключові слова: *національна безпека, загроза, стабільність, соціальні ризики, соціальна безпека, соціальна сфера, соціальний захист.*

Сучасні політичні процеси в Україні та світі характеризуються посиленням економічних та військових протистоять, гібридних війн, ескалацією релігійних та політичних конфліктів. Негативні тенденції в соціальній сфері та накопичені соціальні проблеми створюють загрози національній безпеці та подальшому розвитку суспільства, які можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності. Тому актуальним є дослідження соціальних аспектів національної безпеки держави з метою розробки превентивних заходів та нівелювання ризиків, що можуть дестабілізувати ситуацію.

Окремі аспекти зазначеної проблематики висвітлені в працях А. Баланди, М. Волгіна, О. Давидюк, В. Гошовської, І. Гнибіденка, Н. Коленди, А. Колота, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Новікової, Г. Пирогова, А. Приятельчука, О. Сидорчук, О. Панькової, Г. Ситника, В. Скуратівського, В. Трощинського, В. Удовиченка та інших.

Невирішеними є проблеми аналізу та систематизації соціальних аспектів національної безпеки, розробки рекомендацій щодо покращення стану соціальної безпеки в Україні.

Метою даного дослідження є обґрунтування та виокремлення власне соціальних чинників, що впливають на формування національної безпеки, пошук оптимальних шляхів вирішення нагальних соціальних ризиків та конфліктів.

Виходячи із правового визначення національної безпеки України, головними її об'єктами є громадянин – його права і свободи; суспільство – його духовні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість кордонів. Їх місце й роль – динамічні, і визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, рівнем загроз.

Основними принципами забезпечення національної безпеки України є: пріоритет прав людини; верховенство права; пріоритет мирних засобів у вирішенні конфліктів; адекватність заходів захисту національних інтересів реальним та потенційним загрозам; демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки; додержання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їхня взаємна відповідальність; чітке розмежування повноважень органів державної влади [7].

Якщо національну безпеку розглядати як такий стан функціонування суспільства, за якого у повному обсязі забезпечуються територіальна цілісність, конституційний лад, суверенітет і прогресивний розвиток, реалізуються права і свободи громадян, то реальна загроза одній зі складових безпеки в період соціального напруження характеризує цю стадію розвитку як суспільно небезпечну [4]. Звідси, будь-яка з форм соціального протесту (страйк, економічна блокада, маніфестація з елементами відкритої непокори і протидії правоохоронним органам), нехтування правилами її проведення набуває характеру суспільно небезпечного стану розвитку.

Відтак соціальна безпека є важливою складовою національної безпеки держави. У «Концепції національної безпеки України» соціальна безпека характеризується як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що має необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [6].

Якісно оцінити стан і проблеми соціальної безпеки держави в сучасних умовах складно, але надзвичайно актуально. Протягом останніх років в Україні відбулися значні зміни в політичній, економічній та соціальній сферах, які мають значні системні наслідки. Щоб попередити їх перетворення на катастрофічний стан, необхідно оперативно приймати державно-управлінські рішення, які визначають пріоритети розвитку в нестабільних умовах, подолання негативних наслідків прояву соціальних ризиків та небезпек, а також встановлення рівноваги в соціальній системі. Для забезпечення соціальної стабільності в суспільстві ці процеси мають бути керованими з боку органів публічної влади. Об'єктом

таких управлінських впливів є зміна умов і факторів, які певною мірою впливають на забезпечення соціальної стабільності держави та прискорення виходу з системної кризи. Ефективне державне управління соціальною безпекою потребує врахування закономірностей та принципів розвитку соціальних систем, особливостей їх функціонування. Враховуючи ієрархічність побудови та функціонування соціальних систем, можна стверджувати, що система національної безпеки є складною багаторівневою соціальною системою, яка формується під впливом багатьох чинників внутрішнього та зовнішнього спрямування. Взаємозалежність всіх складових системи національної безпеки обумовлена нерозривністю процесу розвитку людини, суспільства, держави [10].

Можемо погодитись з думкою В. Скуратівського, що соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, та соціальний розвиток, соціальні відносини – з другого, органічно поєднані: без розвинутих соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а остання значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [2].

Поняття "соціальна безпека" в науковій літературі трактується по-різному: як стан гарантованості правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [11, с. 17]; стан, який забезпечується сукупністю здійснюваних державою і суспільством політичних, правових, економічних, ідеологічних, організаційних і соціально-психологічних заходів, які дають змогу зберегти існуючі в суспільстві конституційний устрій, соціальну стабільність, не допускаючи їх послаблення [9, с. 714]; одна з найважливіших внутрішніх складових національної безпеки, характеристика ступеня соціальної стабільності суспільства [13, с. 62]; стан суспільства, за якого забезпечується його нормальне відтворення як демографічної популяції, як нації, як народу [7, с. 24]

В Декларації про державний суверенітет України соціальна безпека розглядається як "стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз" [1].

Недотримання соціальної безпеки держави призводить до таких негативних наслідків:

- занепад економіки пов'язаний із падінням трудової моралі та трудової мотивації;
- економічні кризи, які мають своїм найбільш небезпечним наслідком соціальний вибух;
- екологічні катастрофи, які обумовлені нехтуванням соціумом безпечного середовища проживання;
- ігнорування системи ціннісних орієнтацій у суспільстві, негативне ставлення до освіти і науки, які визначають майбутнє країни [6].

На наш погляд, пріоритетним напрямом діяльності держави із забезпечення соціальної безпеки є попередження та мінімізацію зовнішніх і внутрішніх загроз. Необачливе, не бережливе, непрогнозоване, ризиковане та безвідповідальне ставлення до зовнішніх та внутрішніх загроз країні, відсутність своєчасних дій щодо попередження їх прояву обумовлюють нестабільний та небезпечний стан зі значними негативними наслідками та втратами людського, економічного, воєнного, інноваційного, науково-технічного, інформаційного та інших потенціалів держави. У будь-якій сфері безпеки все світове спів товариство працює на упередження виконання та мінімізацію ризиків, небезпек, загроз, викликів і зовнішнього, і внутрішнього спрямування. Україні необхідно цей шлях прокладати та укріпляти, оскільки нестабільність у державі призводить до погіршення морально-психологічного стану суспільства, вимагає подолання загроз життю та здоров'ю людини, обумовлює незадоволеність суспільними відносинами та сенсом власного життя.

Окрім того, державна політика із забезпечення соціальної безпеки повинна бути спрямована на реалізацію соціальних інтересів громадян України, оскільки людський капітал – це найцінніший стратегічний ресурс існування і розвитку держави, а максимальне врахування соціальних інтересів громадян повинно стати критерієм оцінки в системі державного управління.

Політичні процеси в Україні впродовж останніх років свідчать, що зниження життєвого рівня та загострення економічної кризи зумовлюють посилення протестних настроїв населення, що в свою чергу може призвести до масових акцій, збройних протистоянь та сепаратистських проявів в регіонах.

Таким чином, до соціальних аспектів формування національної безпеки держави можемо віднести:

- оцінку соціального напруження, що може призвести за певних обставин до потужних соціальних вибухів;
- аналіз ступеня незадоволеності населення рівнем соціально-економічного розвитку країни та власним добробутом;
- виявлення готовності і можливості громадян займатися продуктивною працею;
- моніторинг якості медичних послуг, результатів реформування системи охорони здоров'я;
- дослідження наслідків та особливостей впровадження освітньої реформи, збір даних щодо кількості громадян, що здобувають освіту закордоном;
- оптимізація співвідношення прожиткового мінімуму, доходів, пенсійного забезпечення громадян з урахування інфляції та ростом цін на комунальні послуги, енергоресурси, продукти харчування, медикаменти тощо.

Варто зауважити, що внаслідок невирішеності питань власності, недосконалої податкової політики, значної корупційності системи

державного управління послаблюється мотивація до трудової активності, що в свою чергу приводить до психологічного невдоволення, маргіналізації населення, поширення соціальних хвороб, кримінальних злочинів та посилення напруги. Якщо не враховувати окреслені чинники, то вони можуть становити загрозу національній безпеці, оскільки призводять до соціально-політичної нестабільності, зниження територіальної мобільності населення, професійної деградації та втрати кваліфікації внаслідок тривалого перебування в стані безробіття та сфері неформальної зайнятості, відтоку закордон висококваліфікованого кадрового потенціалу тощо.

Підсумовуючи результати дослідження, зазначимо, що аналіз соціальних засад національної безпеки дав змогу обґрунтувати шляхи забезпечення соціальної безпеки українського суспільства з урахуванням таких важливих складових суспільних відносин, як економічні, соціально-класові, соціально-трудова відносини, соціальний захист та пенсійне забезпечення.

Формування ефективних соціальних безпекових механізмів потребує розробки та вдосконалення концептуальних і правових основ, врегулювання законодавчої бази, прийняття Соціального кодексу, чіткого розподілу владних повноважень в соціальній сфері, врегулювання системи соціального захисту та державного регулювання економічних процесів.

Забезпечення соціальних складових національної безпеки має бути спрямовано насамперед на недопущення непоправних соціальних руйнувань або таких негативних наслідків, що потребують для свого відновлення дуже великих зусиль і тривалого часу.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження інформаційної та економічної складових національної безпеки, пошук альтернативних механізмів вирішення нагальних державних проблем і зовнішніх загроз.

Література

1. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради України. К., 1996. С. 2.
2. Державна політика в соціогуманітарній сфері: підручник / [авт. кол.: В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, П.К. Ситник та ін.]. К.: НАДУ, 2010. 284 с.
3. Закон України про основи національної безпеки України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; [за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна]. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
5. Концепція національної безпеки України: постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 397 // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 10.
6. Коленда Н.В. Соціальна безпека населення та її основні складові [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf>.

7. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2011. 656 с.
8. Приятельчук А.О. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. №19. С. 135-140.
9. Скуратівський В.А. Соціальна політика: навч. посіб. К.: Вид-во УАДУ, 2003. 365 с.
10. Социальная политика: учебник / под общ. ред. Н.А. Волгина. – 2-е изд., стер. М.: Изд-во «Экзамен», 2004. 736 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 18.12.2018 р.
Рекомендовано до друку д. іст. н., професором Марчуком В.В.,
д. політ. н., професором Наумкіною С.М. (м. Одеса)*

SOCIAL ASPECTS OF NATIONAL SAFETY OF THE STATE

O. Berezovska-Chmil

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National Unaversity;
Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57; e-mail: lenkab@ukr.net*

In this article theoretical and empirical analysis of social security are conducted. Ways of the optimization social security are argued. The author notes that significant transformation processes are taking place in the country. They affect the state of security. It is noted that with the development of scientific and technological progress the number of threats and dangers does not decrease. At the same time, the essence of the phenomenon of "danger" is revealed. Empirical studies have been carried out on the basis of an analysis of problems related to ensuring the necessary safety of people. It is established that in recent times organized crime, including cybercrime, has spread widely in Ukraine. It has a negative impact on ensuring national security and sustainable development. A number of factors have been singled out. They are a potential threat to national security. Groups of possible dangers are determined. Summarizing the opinions of scientists, the essence of the concept of "social security" is characterized. It is emphasized that its state is influenced by the level of economic development, the effectiveness of social policy of the state and state regulation of social development.

The authors have grounded the formation of national and social security, have proved that sustainable development is connected with the observance of social standards; have considered the development and implementation of a balanced social and environmental and economic policy. This policy would involve active use of the latest production technologies, minimizing the amount of harmful emissions to the environment, strengthening the role of the state in solving social and economic problems and sustainable development.

Key words: *threat; national security; social security; social services; sustainable development.*